

Posudek na rigorózní práci
Mgr. Miroslava Kouby
Nástin dějin kultury na území Makedonie
(ÚSVS FF UK v Praze, Praha 2007, 249 s. + 89 s. obrazových příloh)

Rigorózní práce mgr. M. Kouby je nepochybně více než nástinem dějin kultury na území zvaném Makedonie. Představuje informačně bohatý a tématicky mnohostranný přehled kulturních hodnot, z nichž vyrůstá a na nichž staví identita současné makedonské společnosti v Makedonské republice. V částech, které se dotýkají profesního zaměření mgr. Kouby (makedonsky psaná literatura), se přehled mění na solidní obecnou analýzu kulturního vývoje s potřebným širším kulturním kontextem. Receptivnost jiných částí je u takto široce pojatého tématu i vzhledem k cíli práce pochopitelná. Zorný úhel filologa – makedonisty se však promítá do práce i celkově (viz dále).

Hledisko současné etnické, resp. národní sebeidentifikace, aktuální interpretace vlastních dějin je patrné právě v pojetí územní jednoty a kontinuálně pojatého vývoje různých kultur, které si jako konstitutivní prvek zvolil autor již v záhlaví práce. Je zřetelné také ze soupisu úctyhodně široké sekundární literatury, na níž text důsledně staví (především jde o práce makedonské a bulharské). Autor však čerpal i z veškeré příslušné literatury české (zejména pro období byzantské, které je tradiční doménou české historiografie). Toto pojetí je nepochybně výsledkem již prvního problému, který musel autor si vnitřně vyargumentovat (Makedonie – starověký stát, Makedonie – římská provincie, Makedonie jako součást Byzantské a Osmanské říše, Makedonie – současný stát s novověkou historií, Makedonie – geografický či historický region, Vardarská, Egejská, Pirinská Makedonie). Vnitřní soudržnost kultury území, které procházelo od starověku tak výrazným územním a státoprávním vývojem a střídáním etnického charakteru obyvatelstva, že samo vymezení pojmu Makedonie staví historiky i kulturní historiky mnohdy před neřešitelné otázky a dává protiřečící si odpovědi, nebylo možné ani jiným přístupem uchopit. Tato komplikovaná problematika se pak v práci opakovaně konkrétně řeší v kontextu jednotlivých historických etap vývoje na území Makedonie.¹

Předložený text představuje rozšířenou a místy upravovanou verzi kapitoly se stejným názvem v knize dějiny Makedonie (J. Rychlík – M. Kouba, Nakladatelství Lidové noviny, 2003, s. 283-390). Text je především doplněn o poznámkový aparát a bibliografické odkazy. Významně rozšířeny jsou i obrazové přílohy (je škoda, že odkazy k jednotlivým fotografiím nejsou uvedeny v základním textu). V uvedené knize je text M. Kouby komplementem k historickému výkladu J. Rychlíka. Geneze vzniku také napovídá, komu je text určen: široké české kulturní veřejnosti jako v českém prostředí první syntetizující zdroj poznání a informace. Je třeba říci, že svůj úkol bohatě plní. Pro diskusi by snad bylo možné položit otázku, zda doba formování „balkánského stereotypu“ ve vztahu české společnosti také k makedonské kultuře je opravdu až odraz vývoje posledních 15 let (s.5).

I. Kultura pravěku a starověku (s. 8-37)

¹ Někdy však se autor dopouští z tohoto hlediska nepřesných formulací, např. „čistě makedonská mince“, s. 17, formulace pozn. 128 na s. 44, která by asi patřila až za následující větu. Protiklad makedonských a bulharských kmenů Slovanů v 7. stol., s. 46. Poněkud zavádějící je pojem „typologicky společných makedonských a bulharských dějin (s. 50). Jazykové pojetí je u kořenů sdělení, že se nedochovaly životy Klimenta a Nauma – dochovaly se, ale jsou napsány řecky (srov. Kirilometodievskia enciklopedija I, s. 698). Poněkud příznakově pak působí používání futura v pasážích, které předjímají další historický vývoj, který však spadá do minulosti. Jde zhusta právě o pasáže pozdější interpretace analyzovaných dějů a národně / etnický identifikující události.

Pojat jako samostatný text vyžaduje nepochybně v úvodu ke každému období historické pozadí vývoje kultury. Zejména v částech o pravěké a starověké kultuře však se pouhý úvod mění téměř v neúčelně široký souvislý výklad, který by jistě čtenář v podobném textu ani nehledal. Možná, že by zde byl přínosnější postup opačný, tj. vyjít od informace o dochovaných artefaktech a zmínit, na základě jakých historiografických interpretací jsou identifikovány. Tak by se kontextová složka textu zúžila ve prospěch výkladu meritorního.

Bez jakýchkoli aspirací na vlastní schopnost kriticky posoudit tuto část s dovoluji uvést pouze jisté formální připomínky, především historicky zakotvenou podobu antroponym a toponym. Tak např. název města Demir Kapija pro období starověké Makedonie (s.16), podoby Konstantin – Constantinus (s. 30), Scupi – Skupi (s. 30, 35, 36 aj.), Heraclea Lynkestis – Herakleia (s. 32), Bazilika Paličura. Pečlivější mohla být práce s jinojazyčnými termíny (např. latinskými: *civitas rom(ana)*, s. 27, *cives*, s. 28, *municipium*, s. 35, řeckými – *biskup* – episkop, episkopání, s. 32, 33 aj.).

II. Kultura středověku (s. 38-78)

V této kapitole je přechod od historického úvodu ke kulturně historickému výkladu velmi nezřetelný (s. 43). Jasnějšímu výkladu by prospěla zmínka o etnickém pojetí Prvního bulharského carství a vyjasnění protikladu Makedonie – Bulharsko, resp. obsahu pojmu makedonský / bulharský v 9. stol. (srov. "hrozící nebezpečí", s. 48). Ačkoli odkazový aparát je velmi bohatý, s překvapením jsem nenašla odkaz na literaturu u pasáže o staroslověnském písmu (s. 53, 55). Přesnější by měla být definice kanonické památky (nejde o texty vzniklé o 100-150 let po jejich překladu, to je protimluv, nýbrž o opisy těchto překladů, literární pojetí zde není funkční, viz též protiřečící větu na s. 56: „původní literární památky kanonického období se tedy nedochovaly“: nedochovaly se původní rukopisy, památky se dochovaly, ale v pozdějších opisech). K poznámce 159 je třeba podotknout, že by autor našel novější a obsažnější odbornou literaturu (zejm. práce Večerkovy, Marešovy, Bulharská Gramatika na starobalgarskija ezik aj.). Definice zlatého věku (s. 59) měla nepochybně předcházet výkladu o kultuře 9.-10.stol. **Pro obhajobu bych ráda, aby kol. Kouba porovnal různé názory a vznik hlaholice (doba, lokální určení, recipienti, s. 53 – o tzv. Bregalnické misii je uvedeno pouze jedno stanovisko, navíc nikoli obecně přijímané) a aby zvažil možnost užití termínu Preslavská (nebo Pliskovsko-preslavská) škola v kontextu pojmu školy Ochridské (s. 57) a aby vysvětlil pojem cyrilometodějská jednota (s.68).** Velmi pěkná je pasáž o bogomilství, zásadní pozornost je přirozeně věnována období cara Samuila, které je identifikováno jako makedonské s uvedením příslušné argumentace (s. 63) a polemického základu. Zde se výklad také vrací i popisu dochované materiální kultury na základě jednoty území. V pasáži o apokryfní literatuře se vzhledem ke zdrojům opakovaně objevila identifikace „bulharský“, což by nebylo na škodu, kdyby to bylo vysvětleno (s. 69). Důsledně by měla být v textu uváděna datace památek (namátkou Tikvešský sborník, Soluňská legenda, s. 69). Je otázkou, zdali k části Kultura Makedonie pod byzantskou nadvládou (s. 67n.) časově či jinak ústrojně patří zcela pasáž od s. 70 po s. 74 o dochované materiální kultuře, která se věnuje i památkám až z počátku 14. stol. Naopak kapitola Kultura v době Druhého bulharského carství počíná koncem 12. stol. A vlastní zmínky o kultuře z ní jakoby vypadly, snad právě proto, že obsahově byly vyčerpány v předešlé kapitole. Snad by i zde bylo lepší zvolit jeden kulturní akcent (jako v předchozí pasáži apokryfní literaturu).

Také v této kapitole mohla být práce s termíny preciznější (archeologové odkrývají nejstarší slovanská naleziště – sídliště?, s. 41, nejsem si jista použitím toponyma Martynovka v souvislosti s archeologickými nálezy: ozdoby martynovky (v tom případě s malým písmenem, podle Z. Váni?) nebo nálezy typu Martynovka (tak u M. Beranové)?, s. 41, Zázraky sv. Dimitrije / Dimitrija Soluňského), nepřeložené termíny besěda / beseda, sobor (s. 55), monastýr (s. 64), makedonská podoba, např. kostel sv. G'org'ího, s. 71, sv. Jovan – Ioan,

Jan?, sv. Achil, s.64, nesprávně transkribovaná slova z cyrilice – asi Euthychios, s. 72, ikonopisectví místo ikonomalířství aj.

III. Kultura v době osmanské nadvlády (s. 79-119)

Struktura i výklad v této kapitole je snad nejlepším příkladem dobře vybraných akcentů a ústrojného rozvržení materiálu. Může to být vnější klam, ale snad se zde odráží to, že se autor mohl výrazněji opírat mimo jiné též o zdroje české a polské, čímž nijak nechci zpochybnit kvalitu jeho zdrojů makedonských či bulharských, ale jistě měl lepší oporu ve vnějším hodnocení kulturního vývoje. Také vlastní odborný profil autora se zde mohl výrazněji projevit, neboť literárních textů k rozboru je již zde více a přinejmenším některé z nich jsou z hlediska aktuálnosti dodnes pro čtenáře zajímavé. Volba autorů je opět dána kontinuitou území, přičemž pozdější etnické hranice zde nehrají žádnou úlohu (Vladislav Gramatik vedle Dimitrije Kantakuzina či Josifa Bradatého). Velkou pozornost věnuje autor též památkám materiální kultury a opět velmi vhodně volí akcent na Galičnik. Z ústrojného členění kapitoly pak také přirozeně vyplývá výborná a obsažná podkapitola o islámské kultuře, včetně živého popisu kulturních institucí, za něž Balkán soužití s Osmany vděčí (s. 101-119). Tento prvek (podobně jako prvek řecký) se však z popisů následujících období již bohužel téměř vytrácí (srov. s. 174).

IV. Kultura národního obrození (s. 120-163)

Dle očekávání je tato kapitola v textu nejrozsáhlejší. Naproti očekávání je tato kapitola členěna poněkud neústrojně. Vzhledem k názvu bych předpokládala, že výklad o tom, jak autor chápe národní obrození bude uveden v začátku kapitoly (je uveden až na závěr kapitoly od s. 161, ačkoli jeho popis začíná již na s.128, kde je také uvedena jeho periodizace, již však pro strukturu textu použito není), aby se vyjasnily časové hranice, vnitřní členění i přesahy do jiných období včetně vztahu těchto dějů k makedonské otázce. Nejasné tudíž zůstávají principy vymezení jeho hranic, podstaty různorodých procesů, jež jsou jeho součástí apod. **Při obhajobě bych uvítala teoretické úvahy a zřetelné autorské stanovisko k pojetí pojmu národní obrození, národní hnutí, jeho historické vymezení a podstatu.** Tak střídavý přechod od popisu historických dějů (se zavedeným termínem národní hnutí) ke kultuře zůstává nepříliš přehledný, a to i přes správnou připomínku, že vyčlenění kulturního vývoje je velmi obtížné. Mohl však zůstat jako hlavní zvolený akcent a hlavní kontury kulturního pohybu by se mohly projevit výrazněji. Střídají se různá hlediska (kulturní proudy - ohlasy evropského osvícenství, od romantismu k realismu, historické děje - cizí propagandy, separatismus, jiné okolnosti - jazyková otázka, tiskárny, didaktická literatura), avšak ucelený obraz kultury Makedonie od přelomu 18. a 19. stol. nevzniká. Některá témata se opakují (boje o identitu, s. 136 a kapitola cizí propagandy, jazyková otázka, s. 133 n. a opakování v rámci popisu didaktické literatury aj.; podobně roztříštěný je popis činnosti jednotlivých postav makedonské kultury (včetně přesahů do další kapitoly). Možná, že hledání výraznějších vývojových kontur a potlačení konkrétních údajů (nebo jejich vyvedení do poznámek, aby jimi text nebyl přetížen) by přehlednost kapitoly zvýšily. K formulaci jazykové otázky národního hnutí bych jen uvedla, že je v úvahách třeba metodologicky přesněji lišit jazyk spisovný od jazyka běžně mluveného (připomínky lze mít k pojmu literární proces, s. 132, jazykově literární koncepce, s. 133, k pojmu národní makedonský jazyk ve vztahu k jazyku děl G. Pulevského, helénismus ve vztahu k raným názorům D. Miladinova). Poprvé se zde objevují mé pochybnosti o překladu názvů některých děl (např. Miladinovova Taga za jug jako Stest za jihem).

Také zde postrádám dataci jednotlivých děl, která by čtenáři výrazně pomohla v orientaci (např. u klíčové práce K. Misirkova Za makedonskite raboti, s.132, uvedeno až na s. 175, a u všech děl na bezprostředně následujících stránkách).

V. Kultura revolučního období (s. 166-181)

VI. Makedonská kultura mezi dvěma světovými válkami (s. 183-198)

Pro další kapitoly je příznačné chápání literatury v její společenské funkci, jež je pro zkoumanou oblast a období nepochybně příznačná. Opět se prohlubuje historické pozadí kulturního vývoje (jistá podstatná část poznámek k politickému pozadí kulturních dějů je zde však ponechána v poznámkách, např. 528, 533 aj.). a jako princip identity autora a výběru děl - kontinuita vývoje území, byť v právě v této době historicky přecházející válečnými událostmi mezi různé státní útvary (být problematika balkánských válek, nepochybně úhelného kamene tzv. makedonské otázky, je tu v proporcí k jiným výkladům pojata velmi úsporně). Také v těchto kapitolách se musel autor vyrovnat s národní identitou autorů, přičemž nejčastěji vycházel z určení přijímaného v makedonské odborné literatuře. Možná, že by stálo za zvážení, zda by k popisu situace opět nebylo možné využít teorie dvojdomosti autorů, vztažené autorem pouze ke kapitole o obrození.

Do popředí se tedy dostává problematika uměleckého (především literárního) odrazu společenských dějů, volba námětů literárních děl, jakož i účast literárních autorů na revolučních dějích doby jako klíčový určující prvek jejich biografii i tvorby. Literární život se již vystupuje jako plnohodnotný svět umělecké elity. Zde je také datace děl již nezbytně nutná a je důsledně uváděna. Značná pozornost je věnována rozvoji makedonského dramatu jako druhu umění schopného rychle reflektovat aktuální společenskou problematiku a schopného rychle ovlivnit recipienta. Podobně je ústrojně pojednáno o úloze tisku a také ohlasy děl jsou součástí výkladu literárního vývoje. Výklad se již prakticky nevěnuje materiální kultuře, která je již zřejmě považována spíše za rozvoj civilizační. Tyto kapitoly působí sevřeně a logicky, je zřejmé, že toto období je autorovým oblíbeným, okrajově jsou zmíněny hudba a malířství.

Pro obhajobu bych požádala o teoretické vysvětlení pojmu národní identifikace a jeho projevů v literárním procesu.

U zde uváděných titulů se, stejně jako v předchozích kapitolách uvádí český překlad názvu, není však zřetelné, zdali jde o překlady ad hoc nebo o názvy publikovaných překladů (vzhledem k původnímu recipientu textu jeto možná škoda). V každé případě jsou tu patrné jisté nedůslednosti

VII. Makedonská kultura za Druhé světové války

VIII. Makedonská kultura po Druhé světové válce

Tato část pokračuje v přístupu shodném s předchozími kapitolami, značnou pozornost pro období válečné věnuje přirozeně divadlu a tisku, a to i ilegálnímu. Výklad politických dějin se zde soustřeďuje již na reflexi vlastní identity obyvatelstvem v důsledku politických dějů. Analyzuje se podrobně společenská úloha slovenského umění, v období poválečném se největším zřetelem k poezii jako bezprostřednímu barometru společenského vývoje, a k próze. Opět se zde ukazuje, jak jsou provázány dějiny spisovného jazyka s dějinami literatury. Výklad svědčí o dobré znalosti umělecké tvorby i literárního procesu, přesto se i v této části důsledně opírá o odbornou literaturu. Kdyby měla být tato kapitola obdobně hloubkou výkladu předchozím částem, vyžadovala by značně větší prostor, takto musela být informace ve značné míře okleštěna na základní údaje a orientační informace o jednotlivých dílech. Pro původního čtenáře by jistě byla vhodným vodítkem též informace o českých překladech děl.

Autor by měl i zde opatrněji vybírat překlady ad hoc (snad nejkřiklavější je příklad hymny současné Makedonie, jejíž název je přeložen dvakrát rozdílně, s. 204 a 209: jak je patrné, nejde o název, ale první verš básně, jehož překlad není bez následujícího kontextu jasný, ale bylo by možné volit klasický signál, tj. tři tečky: Dnes se rodí nad Makedonií... / Dnes nad Makedonií vychází..., ale také dva překlady názvu Krvava niza, s. 206, 215). Pečlivější volba termínů by byla vhodná i u popisu jazykové problematiky (formování makedonského spisovného jazyka, s. 203, mísení dialektů / mísení dialektních rysů, s. 205 aj.

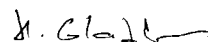
Obrazová příloha

Obrazová příloha je v dnešní době nedílnou a podstatnou součástí práce. M. Kouba jí věnoval velkou pozornost, shromáždil fotografickou dokumentaci ke všem klíčovým artefaktům, architektonickým památkám, textům, osobám a jejich životním osudům. Hodnotit je třeba zejména konfrontaci současného stavu architektonických památek se stavem starším, který vhodně dokresluje historický výklad. Opět je však nutné zopakovat výtku k tvarům, v níž jsou v popiskách uváděna vlastní jména – Assemanovo evangelium - Kodex Assemanův (jde o evangeliář, jméno nálezce je Joseph Assemani) , s. XIII. Chrám Sv. Georgiho, XVII proti s. 71, Sv. Jovan, s. XXII, Štefan Dušan – Štěpán Dušan, XXIII, názvy džamií / džamií na s. XXVI a dalších, Žafarovič – Žefarovič, s. XL,XLI apod.

Přes uvedené připomínky považuji text M. Kouby za práci, která vrchovatou měrou naplňuje požadavky na rigorózní práci. Text je neuvěřitelně bohatý na informace, prozrazuje mimořádně širokou autorovu sečtělost jak v literatuře oboru, tak (zejména pro novou dobu) v pramenech. Svědčí o dobré schopnosti práce s touto literaturou, o preciznosti odkazů a citací.

Místy by bylo možné autorovi doporučit ještě další zdroje, např. práci Dušana Karpatského Co se stalo na Kosovu rovném pro bitvu na Kosově Poli, práci Turskite leksički elementi vo makedonskiot jazik Olivera Jašar-Nastevy pro vliv turečtiny na makedonštinu aj. Nečetné pravopisné připomínky a překlepy jsem opravila do textu. Bylo by možné pečlivěji se zamyslet nad některými formulacemi, opět jsem je označila v textu.

V Praze dne 10.6.2007

Doc. Dr. Hana Gladkova, CSc.